

ЗАШТИТА ПОСЕДА СРЕМСКИХ МАНАСТИРА И ФЕКЕТИНА РЕАМБУЛАЦИЈА (1749–1757)

Ненад Нинковић

Универзитет у Новом Саду

Сремски манастири, настали већином током XV века, временом су стекли знатне поседе, чијим обрађивањем су монаси обезбеђивали своју материјалну егзистенцију. Њиховим преласком под власт Хабзбуршке монархије крајем XVII и у другој деценији XVIII века међе ових поседа су у више наврата потврђене од стране владара. Међутим, различити интереси феудалаца и коморских инспектора су доводили до напада на манастирске поседе због чега је током прве половине XVIII века извршено неколико реамбулација, тј. поновног утврђивања граница поседа. Последњи велики напади почели су у време када је на чело Карловачке митрополије дошао Павле Ненадовић, због чега је 1754. извршена реамбулација манастирских поседа, на челу са краљевским персоналом Георгом Фекетеом де Галанцом. У раду је приказана борба за поседе и права манастирске братије од доласка на чело митрополије Павла Ненадовића (1749) до коначног акта којим се потврђују границе поседа (1757).

Кључне речи: сремски манастири, Карловачка митрополија, Фекетина реамбулација, Павле Ненадовић, Одескалкијево властелинство.

Проблеми са поседима манастира у Срему нису били новина половином XVIII века, напротив јављали су се и раније, пре свега из жеље локалних феудалаца да се домогну дела манастирског поседа. Услед узурпације било је неопходно спроводити повремено реамбулацију, тј. поновно утврђивање међа поседа. У првој половини века последња је учињена 1743. године, али су напади на манастирске поседе и на имунитет монаха и даље трајали. Активност митрополита Павла Ненадовића (1749–1768) коју је показао да би их заштитио била је знатна, а утолико је више радио јер су се они налазили у оној епархији којом је директно управљао. Спорови су вођени између манастира, коморских и племићких поседа, ради заштите манастирске територије, али су се спорадично јављали и случајеви узурпације јурисдикционих права првојерарха, кршења имунитета духовника или покушаји увођења пореза за прњаворско становништво. Први спорови у вези са кршењем имунитета јавили су се непосредно после Сабора 1749. када је администратор Илочког властелинства, барон Франц Брњаковић, ухапсио кувеждинског монаха Јована Гарића и затворио га у Илок, због чега је митрополит у октобру захтевао да га ослободи и да престане да се меша у митрополијску јурисдикцију. После два дана Ненадовић је послао нов захтев јер је Брњаковић узимао вино од Кувеждина, сматрајући да манастирски посед припада Илочком властелинству. Митрополит је захтевао да оно буде враћено манастиру и да Брњаковић убудуће никако не чини сличне злоупотребе. Како на захтеве Брњаковић није одговарао, митрополит се тужбом обратио Сремској жупанији 5/16. октобра 1749, односно њеном поджупану Стефану Јанчу, тражећи да се

са оваквом праксом прекине јер Кувеждин, као ни остали сремски манастири, није „*agmata mana*“, него се налазе под његовом јурисдикцијом. Брњаковић је ускоро одговорио, али тврдњама које су се тикале Беочина и његовог права да узима вински десетак, те захтева да митрополит објасни зашто је екскомуницирао неке Крушедолце. Са истим питањем, уз захтев да те изопштене особе буду враћене у окриље цркве, обратила се митрополиту у јуну 1750. и Сремска жупанија¹.

Стишавање првобитних сукоба потрајало је до јесени 1750, јер је митрополит имао других проблема, а доста времена у првом делу 1750. је провео у Бечу. У октобру су се јавили спорови поново у вези са винским десетком манастира Бешенова који су давали Стејановчани, а који је узурпирао камерални провизор Франц Призер, против чега се митрополит тужио 20/31. октобра 1750. Илирској дворској депутацији². Са друге стране сукобио се и са администратором Румског властелинства бароном Марком Пејачевићем у вези са арендом за пустару Љуково. Митрополит је тражио да барон Пејачевић посредује код свог провизора Каспара Хајма, како би спречио његове злоупотребе³.

Трајно решење за прекидање злоупотреба од стране Одескалкијевих властелинских арендатора и провизора била је реамбулација, тј. поновно утврђивање границе манастирских поседа. Документација којом је Ненадовић бранио манастирску имовину садржавала је у себи само мали број аката насталих пре Великог бечког рата и после њега. Ипак, оваквих аката из периода османске власти је било и у Ненадовићево време по манастирима. Разлог зашто се користио само једним, новијим делом документације извесно лежи у томе што је снага докумената којима су манастирске поседе потврдили цареви Леополд I, Јозеф I и Карло VI, односно деда, стриц и отац Марије Терезије, за њу сигурно имали већу тежину него документи често непријатељског суседног царства. Међутим, до извршења овога морало је да прође доста времена и митрополит се борио до 1754. да колико може заштити поседе. Крајем октобра 1751. је протествовао код камералног провизора Призера јер је посед манастира Беочина, Пиштинце и Реметско, прогласио за камерално добро и заједно са пандурима насилно овде почео да убира десетак. Митрополит је био веома озлојеђен због оваквог поступка, нарочито што је Призер оваквим представио добра Камералној комисији, па су онда поседи издати барону Брњаковићу. Узнемиреност оваквим поступком могуће је сагледати у митрополитовој изјави да се неће тужити само царици већ и Богу за овакав поступак и да ће виновнике овога стићи казна, у виду његове анатеме. Два дана касније поновио је своју тужбу захтевајући од Призера да узети десетак у натури врати Беочину и Реметском, као и да му покаже документ на основу којег је убирао десетак. Истог дана Призер је одговорио митрополиту и послао му извод документа из 1750. по коме је могао да убира десетак на поменутој територији. Сукоб је проширен и на питање кадуцитета па је митрополит провизору крајем октобра 1751. јавио да су куће у Черевећу већ дуго у поседу цркве по праву кадуцитета и да он ту нема шта да тражи. Франц Призер је на ово одговорио да су поменути поседи одвојени од Одескалкијевог поседа, а да што се тиче куће у Черевећу, о томе

¹ Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско – патријаршијски архив, фонд „А“ (у даљем тексту АСАНУК, МПА „А“) 387, 389, 392. и 395/1749; 508/1750.

² АСАНУК, МПА „А“ 586/1750. и 587/1750.

³ Реч је била о томе да је Каспар Хајм покушавао да висину аренде за Љуково са 300 форинти годишње подигне на 400. (АСАНУК, МПА „А“ 49/1751)

постоји царичина резолуција по којој куће могу само купити, дакле не могу их стећи кадуцитетом⁴.

Тежак ударац при одбрани манастирских поседа дошао је од стране Беча, када је Марија Терезија потврдила 38. законски члан Дијете из 1751. по којој прњаворци манастира Крушедола, Велике Ремете, Гргетега, Врдника, Бешенова, Шишатовца, Кувеждина, Дивше, Раковца и Привине главе „за сада“ морају у жупанијску (доместикалну) касу уплаћивати контрибуцију⁵. Митрополит се против оваког решења жалио већ 10. новембра 1751, али му је из Илирске дворске депутације одговорено да се овим не нарушавају манастирске привилегије, односно порески имунитет, јер ће га калуђери уживати и у будућности, с тим да се та мера не може односити на световњаке, па ни на манастирске прњаворце. Митрополиту је остављено да ово објави манастирима и стара се да све буде исплаћено на време и без икаквих проблема⁶.

Док је владарка прихватала да опорезује и прњаворце, Ненадовић је настављао сукобе са бароном Брњаковићем, обраћајући се ради заштите генералу Енгелсхофену. Митрополит није пропустио да му истакне како је управо он био на Саборима 1744. и 1748. комесар и како је спроводио инкорпорацију славонско-сремских жупанија, те да је добро разумевао новонастале проблеме. Истог дана (19/30. новембар) када се обратио генералу Енгелсхофену, Ненадовић је послао молбу Марији Терезији да заштити сремске манастире од напада Илочког властелинства, позивајући се на закључке Реамбулације из 1743. Иако се позивао на реамбулације извршене у време царева Леополда I, Јозефа I и Карла VI, највише је инсистирао управо на оној спровођеној 1742. и 1743. када је Одескалкијев администратор био Михајло Черкић и када је решење потписала управо она. Уз молбу је послао и низ прилога који се односе на даровницу Одескалкијима и изводе из ранијих реамбулација и привилегија⁷.

Митрополит се није мирио са 38. законским чланом, због чега се 17/28. децембра 1751. обратио Илирској дворској депутацији са представком сремских манастира која је написана 4/15. децембра и њему упућена као њиховом заступнику. Архимандрити и игумани позивали су се на чињеницу да од када су у Хабзбуршкој држави, њихови прњаворци нису давали никакву контрибуцију и да би тако требало да остане. Позивали су се на претходне реамбулације, које су потврђивале ту чињеницу. Такође, ослањали су се и на обећање приликом успостављања Сремске жупаније да неће бити уведене никакве новине. Међутим, решењем Дијете од 18. априла управо су прекршена сва обећања, због чега је митрополит позван да тражи промену одлуке, коју су манастирски настојатељи већ објавили и чијем се спровођењу неће противити, али за које мисле да није праведна, јер би прњаворци контрибуцију морали да плаћају као и остали земљорадници који имају своју земљу, односно који су је добили на обрађивање. Међутим, прњаворци то нису добили од жупаније нити од властелинстава, већ од манастира, и они живе на манастирском поседу који обрађују и манастиру као свом феудалцу плаћају порез. Увођење контрибуције би могло да изазове бројне проблеме, нарочито расељавање прњавораца, док би монаси, који би у том случају морали да воде бригу о земљи, запустили духовни живот. Зато је тражено да митропо-

⁴ АСАНУК, МПА „А“ 157–159. и 162/1751. Поводом ових поседа тужили су се манастири и Илирској дворској депутацији, али их је она крајем 1751. обавестила да је прва инстанца којој се морају обратити Сремска жупанија, која је под управом Угарске дворске канцеларије. (АСАНУК, МПА „А“ 166/1751. и 206/1751)

⁵ «Ex benignissimo Suae majestatis sacratissimae consensu, et annuentia conclusum est: ut impopolata illa monasteriorum Graeci ritus non unitorum ioca, utpote: Kraszedol, Remete, Gergetek, Vernyak, Beszenano, Sisatovecz, Kövesdin, Gibsa, Ratovacz, et Pribina Glava comitatus Syrmienisi adjacentia, contributionem interim cassae domesticae adplicandam solvant». *Corpus Juris Hungarici...* 1901, 94.

⁶ АСАНУК, МПА „А“ 183/1751.

⁷ АСАНУК, МПА „А“ 184. и 185/1751.

лит још једном замоли царицу, износећи ове аргументе, да поништи одлуку која је донета на Дијети и ослободи прњаворце контрибуције, као што је била и дотадашња пракса. Ипак са овим проблемом није ишло лако. Наиме, Илирска дворска депутација је 3. јануара 1752. тражила да Ненадовић манастирима пошаље царску Резолуцију у складу са 38. законским чланом⁸.

Увођење пореских новина није спречавало нове нападе на манастирску територију, због чега су се манастирски настојатељи у Крушедолу 19/30. јануара 1752. договорили да опуномоће тројицу својих представника, шишатовачког архимандрита Вићентија, великореметског игумана Атанасија и кувездинског Нила, који би се борили да заштите манастирске поседе од напада администратора Одескалкијевог властелинства. Митрополит је марта 1752. позван да пошаље неког у Илок, где ће му бити предато царичино решење по којем Одескалки у миру задржава сва своја села и територије. Истовремено је Брњаковић настављао са својом дотадашњом праксом, па је Ненадовић молио сремског поджупана барона Пејачевића да пошаље илочким администратору наредбу којом би га спречио у нападима. Док је Ненадовић покушавао да одгоди процес који се водио у Илоку између манастира и Одескалкијевог властелинства, дотле је њега жупанија оптуживала да подстиче иселјавање прњавораца, мада су га они правдали да у свему нема његове кривице, него да се селе услед пореског притиска жупаније. Чини се да је митрополит отезао са доношењем решења док не буде сигуран да ће оно бити у његову и манастирску корист⁹.

У заштити манастира митрополит је у јуну из Даља сведочио сремском поджупану да су сељаци из села Визић на силу отели земљу манастира Дивша, тражећи казну за тај поступак. Коначно, у јулу 1752. дошло је до инквизиције, односно истраге у вези са манастирским поседом Кувездина и Ћипше. Заказаног дана сведочили су о манастирском поседу људи из насеља која су се граничила с њим (Лаћарак, Ердевик, Мартинци и Кузмин). Ово је био почетак сређивања прилика, али је остало да се још пуно тога уради. Позитивно је било решење које је Марија Терезија донела 4. септембра 1752. у вези са манастирским прњаворима, јер је њиме поништена одлука донета 38. законским чланом и одређено да прњавори не могу имати више од 28 породица, али да се становници свих десет који постоје у Срему ослобађају контрибуције, коју ће уместо њих плаћати сама владарка. Била је ово значајна победа митрополита Павла, нарочито када је оваква одлука у фебруару 1753. потврђена са додатком да се дотадашња контрибуција надокнати из касе Банатске земаљске администрације. Ипак ово није окончало све манастирске проблеме. Манастире Кувездин, Привина глава и Шишатовац жупанија је присиљавала да јој дају порез у виду сена, а ако то одбију, онда је њихове људе окивала и водила у илочки затвор. Проблеме није правила само Сремска жупанија него и Бачка, управо са сеном, због чега се Ненадовић тужио и следеће године. Током њих је ухапшен кувездински игуман, због чега је уложен оштар протест. Крајем 1752. петроварадински камерални провизор Призер је поново посегао за винским десетком Кувездина и Беочина. У таквим околностима у спорове се умешала и Илирска дворска депутација. Гроф Кенигсег-Ерпс је тражио да му се цела документација о томе пошаље

⁸ АСАНУК, МПА „А“ 200/1751; 176, 177, 182, 183. и 208/1752.

⁹ АСАНУК, МПА „А“ 215, 246, 252, 262–264, 271. и 374/1752.

у Беч, што је митрополит брзо урадио молећи грофа да оконча тај процес¹⁰.

Константни проблеми који су се јављали час са камералним поседима час са властелинским настављали су се и током 1753. Франц Брњаковић је похапсио прњаворце манастира Кувеждина, њих једанаест, и у марту их држао у затвору. Радило се о особама које су претходне године дошле у прњавор из Османског царства (петорица) или услед глади из Лике (шесторица), али су одавде због пореских притисака намеравали да се врате у своја села. Касније, када је за њих контрибуција укинута, надали су се да би их манастир могао задржати, а пошто су доспели у Брњаковићев затвор, молили су или да добију пасош да се врате у своја места или да им дозволе да постану граничари, јер у Сремској жупанији нису желели да живе. Митрополит је молио Марију Терезију да нареди Брњаковићу да их ослободи и дозволи им боравак у прњавору¹¹. У истом писму послао је и опис манастирских прњавораца, односно њихов број са имовним стањем, који су у октобру 1752. саставили раковачки архимандрит Никанор Јовановић и великореметски игуман Атанасије Исајевић. Из њега се види да је број породица далеко мањи од оног који је дозволила царица и да је у прњаворима живело укупно 145 старешина фамилија, пет удовица и 31 брат или син¹². Чак и када се сви саберу, број је далеко мањи од дозвољених 280 породица¹³.

У нападима провизора није страдала само манастирска имовина него и митрополијска. Тако је бечејски провизор спалио 27 стогова сена који су били власништво митрополита, због чега је он почетком јуна 1753. за то тражио сатисфакцију. За то време Призер је поново узимао вински десетак од Кувеждина и Беочина. Марија Терезија је на митрополитове притужбе одговорила наредбом да се цео случај испита, како у вези са узимањем десетка од Пиштинаца и Реметског (Беочин и Кувеждин) тако и у вези са прекодунавским поседима (спаљено сено). У септембру 1753. митрополит се налазио у Бечу. Између осталог, посветио се и решавању проблема сремских манастира. Са пуно стрпљења и педантности он је почео да припрема манастирску одбрану и крајем септембра већ је послао опширан опис проблема и података манастирима. Ни сада није пропустио прилику да укаже на то да су ови манастири привилеговани, што је сама царица потврдила 1742. и 1743. а што је објављено на народном Сабору 1744. Митрополит је Марији Терезији јавио и да је Бански сто у Загребу заказао за 7. јануар 1754. расправу о овом питању. Боравак митрополита у Бечу имао је по фрушкогорске манастире позитивне резултате. Царица је 30. новембра 1753. донела указ који се тицао манастира Кувеждина и Беочина, односно њихових посела Реметског и Пиштинаца, којим је забрањено узимање десетка на име винограда који се овде налазе, чак је наредила да се десетак који је већ узет врати и да тако остане све док комисија не утврди коме десетак припада. Ускоро је донета и одлука да се изврши нова реамбулација манастирских посела, за коју је одређен краљевски персонал Георг Фекете де Галанца. Већ 7. децембра 1753. царица је наредила да манастири не шаљу своје представнике на Бански сто у Загреб јер ће све проблеме решавати краљевски персонал. Такође, наредила је службеницима Илочног властелинства да не дирају и не нападају манастирске поседе. Фекете је одређен,

¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 279, 289, 298, 360, 429–431/1752; 443, 472. и 478/1753; Архив Војводине, Фонд Илирска дворска канцеларија и депутација (у даљем тексту АВ, ИДКД), 2356.

¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 490/1753.

¹² По броју породичних старешина издвајају се Грегетг (23) и Раковац (25, са 4 брата или сина и 4 удовице). За њима следе: Привина глава (16), Шишатовић (15), Дивша (14) и Ремета (12). Остали манастири су имали испод десет породица прњавораца: Бешеново осам, Врдник седам, по шест су имали Крушедол и Реметско, Кувеждин је имао пет, а по четири Крушедол и Јазак. (АСАНУК, МПА „А“ 490/1753)

¹³ АСАНУК, МПА „А“ 490. и 586/1753.

што је накнадно јављено митрополиту, и за особу која треба да прегледа и права на прекодунавске митрополијске поседе, те је Ненадовић морао да му и у вези с тим буде на услузи, али док се све не испита и не донесе царско решење, слободно је могао да се служи дунавским риболовом, те је наређено да му се врате све одузете мреже¹⁴.

Повратком у Карловце митрополит је у рукама коначно имао два акта на која је могао да се ослони. Да је ово урадио, види се већ по томе што је средином децембра 1753. затражио на основу царске резолуције да се врати вински десетак који је узет од манастира Кувеждина и Беочина. Међутим, Призер је одбијао да ово учини јер наредба није објављена преко Дворске коморе, па се овиме изговарао, а митрополит се тужио Илирској дворској депутацији на провизоров поступак, сматрајући да је овим само изазвана додатна и непотребна конфузија и тражећи да Дворска комора објави наредбу. У очекивању Фекетеа нове тужбе су продубљивале сукоб. Митрополит се поново тужио Илирској дворској депутацији да му није повраћен вински десетак Кувеждина и Беочина. На његову тужбу одговор је стигао поново од царице 5. фебруара 1754. и у њему је стајало да Призер мора одмах и без икаквог изговора вратити Кувеждину и Беочину вински десетак и до Фекетеине реамбулације не сме га убирати. Међутим, и после наредбе коморски директор Паул Пасарди је тражио да се о повратку винског десетка (у висини од 390 златника) направи реверс, али ни после тога није предат. Тако су настале нове тужбе и нове наредбе, али помака није било¹⁵.

Знајући да Фекете стиже, митрополит је почео све да припрема за његов долазак. У том циљу обратио се барону Фон Хелфрајху како би обезбедио заштиту за његову резиденцију¹⁶. Рад на реамбулацији почео је крајем марта, када је у Пешту послат списак сведочанстава о манастирским поседима који је састављен најпре на српском, а потом преведен на латински. Сведочанства нису настала 1754. него су ранијег датума. Тако су, примера ради, за манастир Врдник записане изјаве игумана и братије 1752, затим сељана из исте године и сведочење из 1735, које је забележио тадашњи митрополијски викар Софроније Јовановић. Највише сведочанстава за манастирске поседе дали су његови арендатори 1752¹⁷. Реч је о подацима које је на лицу места, односно у селима арендатора, скупљао војни представник у случају Границе или цивилни у случају Провинција-ла. Међу њима је било угледних људи попут капетана Игњата Исаковића, потпуковника Арсенија Сечујца и митровачког протопрезвитера Стефана Пешића. Достављање података у Пешту је била само почетна фаза реамбулације, после које је следио излазак комисије на терен. Она је са заинтересованим странама утврђивала границе између манастирског поседа, с једне стране, а властелинских и коморских поседа, с друге стране. То је увек чињено на основу сведочанства старијих и угледних људи који су у претходном периоду имали неког додира са манастирском имовином, најчешће као њени арендатори или тако што би сведочили угледни људи којима су биле познате међе из ранијег периода. Почетком маја комисија је стигла у манастир Привина глава и прво је утврђен посед. Укупно је изнето шеснаест сведочанстава из околних насеља, а сведочење је записано у посебне протоколе. У процесу утврђивања граница манастирс-

¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 526, 534, 550, 597, 644, 650. и 658/1753; АВ, ИДКД, 1864–1865; Гавриловић, 1971, 85–87.

¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 655, 665. и 667/1753; 23, 27, 45–46, 50, 56, 83. и 114/1754.

¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 47/1754.

¹⁷ Манастир Раковац је своје сведочење засновао не само на подацима из 1752. већ и на знатно ранијим; тако су наведена сведочанства из 1705, 1724. и 1731. Велика Ремета се позивала на податке из 1740. и 1746. (АСАНУК, МПА „А“ 67/1754)

ког и Одескалкијевог поседа током маја 1754. су донети и старији документи који су се тицали ових граница. Тако су поново узети у обзир документ из 1744. који се тицао управо граница Одескалкијевог властелинства и стари опис места, односно збирни инвентар из 1722. Митрополиту је било у то време стало да се процес што пре оконча и у том смислу је тражио подршку Илирске дворске депутације, али је процес текао споро. Истовремено, док је трајао овај процес, митрополитов мандатар шишатовачки архимандрит Вићентије Поповић обаљао је визитацију фрушкогорских манастира. Иако о томе нема трага, чини се да је ово било у директној вези са реамбулацијом, посебно што се митрополит и пре и после често у важним пословима ослањао управо на шишатовачког архимандрита¹⁸.

Из Привине главе комисија је 25. маја стигла у Крушедол, где су, такође, узета сведочанства о манастирском поседу, али са мањем бројем сведока. Уопште, за Крушедол је и раније било мање сведочанстава, вероватно јер је било мање спорова у вези са његовом територијом. Једини који је познат у ово време познат је на основу тужбе митрополита Илирској дворској депутацији да није само илочки администратор барон Брњаковић угрожавао манастирске поседе, већ да то чини и барон Марко Александар Пејачевић. Реч је била о непоштовању три тачке манастирског атара – Белог камена и ката Николе Шашањина и Ђорђија Познановића, те је од Депутације тражио решење поводом овог питања. Спор је у ствари настао после одласка комисије која је била у манастиру, када је барон Пејачевић покушао да натера неколико житеља села Шелварице у близини Крушедола да промене своје исказе у корист манастира. На њих је вршио економски притисак, а у случају да сведоче у његову корист, обећавао им ослобођење од контрибуције. Како су они ову понуду одбили, покушавао је да их опсадним стањем и забраном сваког контакта са околним местима натера да промене одлуку, међутим, у томе није успео, а о свему је брзо обавештен митрополит Ненадовић. Бригу поводом овога митрополит је имао и даље, па се у покушајима да заштити манастирски посед који је угрожавао Пејачевић обраћао и Призеру¹⁹.

Из Крушедола комисија је 11. јуна отишла у манастир Дившу, филијалу Кувездина, где је сакупљено седамнаест сведочанстава. Није чудно што је за овај манастир, који је био толико пута предмет напада, узет оволики број сведочанстава. Да је притисак био велик и у ово време, сведочи писмо митрополита Павла од 29. јуна 1754. које је послао Илирској дворској депутацији и у којем се тужио на барона Брњаковића јер његови притисци на сремске манастире и сада када траје рад истражне комисије не престају. Овome су нарочито били изложени поседи Крушедола и Кувездина и митрополит је на то властима обраћао пажњу још у мају, међутим, и поред царичиног наређења да се са злоупотребама престане, до тога није долазило. Исте притужбе на делатност барона Брњаковића митрополит је поновио и председнику Илирске дворске депутације молећи да манастирски поседи остану у миру бар док не стигне Фекетейна комисија. Зато је и пожуривао рад ове комисије. У том циљу молио је митрополит сремског поджупана Стефана Јанчу да му пошаље сведочења која се односе на крушедолски посед. Такође, тражио је податке и од Пасардија, кога је молио да му пошаље извештај за Марсиљијеву земљу, из архива, али му је

¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 67, 96, 100, 102, 106. и 111/1754.

¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 118, 129, 136. и 162/1754.

Пасарди одговорио да се тражени документ не налази ту. Митрополит се надао да би помоћу њега могао да докаже границе поседа манастира Крушедола²⁰. Ипак није одустао, већ је затражио од Пасардија да му пошаље опис налазишта метала који је 1726/27. урађен за сва места Одескалкијевог властелинства, па и за она која су била спорна при одређивању крушедолског грунта. На овај захтев је одговорено позитивно и послат је препис докумената који се односе на Голубинце, Путинце, Петровце и пустару Љуково²¹.

Митрополитова писма да се одреди датум када би Фекете стигао на Фрушку гору и почео обилазак манастира резултирала су 16. јула 1754. када је царица упутила писмо у којем му је јављала да је одређено да Фекете стигне у октобру у Срем. Истог дана послала му је и писмо у којем је јављала да је наређено да Брњаковић и Пејачевић престану са притисцима на манастирске поседе. Током септембра и октобра 1754. сакупљена су сведочанства која су се тицала манастирског поседа Врдника, односно Раванице. Занимљиво је да за овај манастир сведочанства нису утврђена током једног дана, како је то била пракса са претходним, већ су узимана написмено током низа дана. Сва ова сведочења приложена су током инспекције у самом манастиру 30. октобра 1754²². Из Врдника је Георг Фекете стигао у Јазак, где је скупио девет сведочанстава и потом наредног дана боравио у Хопову, где је такође узео сведочанства о манастирском поседу. Истог дана, 4. новембра, боравио је најпре у Бешенову, а потом у Беочину и његовој филијали Реметском, где је узео укупно седамнаест сведочења. После три дана паузе упутио се у Привину главу (7. новембар), затим Кувеждин (8. новембар), где је поново боравио четири дана касније да добије сведочанства у вези са селом Бингула и спором са манастирским поседом. На крају се вратио у Привину главу (13. новембра). У свим манастирима узео је велик број сведочанстава, а потом стигао 16. новембра у Крушедол. Напустио га је са дваест сведочанстава и тиме завршио обилазак манастира по Фрушкој гори²³.

Пошто је краљевски персонал обавио инспекцију, митрополит се писмом обратио владарки и министарској конференцији коју су сачињавали грофови Улфелд, Кауниц, Колоредо, Харах, Баћањи и Кевенхилер, и у њему изложио хронолошким редом сва права и повластице сремских манастира. При томе је упутио молбу да се што пре ратификује оно што је Фекете забележио историју реамбулација, повластица и заштитних диплома. Позивао се на реамбулацију и тачно утврђивање манастирских међа из 1742. која је учињена са Игњатом Михаелом Черкићем, тадашњим администратором Одескалкијевог поседа, као и на делатност Фекетеа. У збиру ових докумената први на који се позива је из 1454. и односи се на закључке Угарске дијете у вези са деспотом Србије, потом ту је документ о поседу манастира Крушедола, односно даровници деспота Јована Бранковића из 1496. за коју је касније утврђено да је фалсификат. Позивао се и на неки документ из 1675. који се односио на територију манастира Јазак. Затим ту су Привилегије цара Леополда I и све њихове касније потврде, одлука о додели манастира Гргегега, одлуке којима се принцу Одескалкију додељује властелинство у Срему, закључци о манастиру Беочину и његовој фи-

²⁰ На камерални архив и Пасардија Павле Ненадовић се ослањао и у наредном периоду, па је тако Пасардија замолио 10. децембра 1754. да му пошаље извештаје о налазима метала за Каменицу, Беочин и Лединце, затим све податке које може да нађе за манастир Беочин, нарочито оне који се односе на границе Одескалкијевог властелинства и манастира. Већ следећег дана Пасарди му је послао 8 докумената. (АСАНУК, МПА „А“ 176, 286. и 299/1754)

²¹ АСАНУК, МПА „А“ 139, 145, 149, 153, 157, 162 170. и 173/1754.

²² АСАНУК, МПА „А“ 178, 182, 215–217, 229, 230, 232–233, 235–236, 244, 245, 253. и 258/268, 269. и 270/274. и 275/1754.

²³ АСАНУК, МПА „А“ 178, 182, 215–217, 229, 230, 232–233, 235–236, 244, 245, 253, 258, 268–270, 274–275, 278–281. и 283/1754.

лијали Малој Ремети (Реметском) из 1714, поменути пописи и утврђивање међа са администратором Черкићем и на крају сва заштитна акта која је донела Марија Терезија²⁴. Ни у овом писму Павле Ненадовић није пропустио да истакне где су то у прошлости вођени најоштрији спорови и где се налазе најкритичније тачке. Истовремено је послао и једно писмо сличне садржине председнику Илирске дворске депутације²⁵.

Током наредног периода митрополит није пропуштао шансе да понови колико је важно што пре донети коначно решење у погледу граница манастирских поседа, Одескалкијевог владелиштва и коморских добара. У том циљу обратио се 1. априла 1755. грофовима Кенигсег-Ерпсу и Бартенштајну честитајући им њихове нове положаје. Како је Кенигсег-Ерпс постао председник Дворске коморе, митрополит се надао да би сада, када је ближи владарки, могао да утиче на њу да ово решење буде донето у што скорије време. Крајем априла 1755. обратио се цару Францу Стефану са молбом да принц Траутзон што пре напише коначан акт у вези са Фекетеином реамбулацијом²⁶.

Оволико инсистирање на доношењу коначног решења било је последица напада на манастирске поседе чим се комисија повукла из Срема. Поново је дошло до мешања у митрополитову јурисдикцију, али и до отвореног кршења Привилегија, а кривац је био добро познат из ранијег периода – барон Брњаковић. Он је присиљавао и свештенство да му даје порезе и поред његовог имунитета. Злоупотребе је поново почео да врши и Пејачевић. Међутим, све тужбе су остале без одјека, нарочито оне упућене на адресу Пејачевића, који је у селу Јеленац почео да протерује људе и отима им земљу. Почетком 1756. румски провизор Паул Хајм тражио је од митрополита да плати заосталу аренду за пустару Љуково у износу од 150 форинти, а Ненадовић је тражио од Фекетеа да се једном заврши цео процес. Како одговор није стизао, упутио је 26. септембра Фекетеу великореметског игумана Атанасија Исаијевић, који је имао задатак да га пита када ће бити донет рескрипт и када ће га послати митрополиту. Коначно, Марија Терезија је 16. октобра 1756. јавила митрополиту да није њена намера да отеже са питањем доношења коначног решења за реамбулацију, али да датум који је заказан за расправу, 2. новембар, мора бити одгођен јер регрутација у Пештанском и Арадском округу захтева присуство краљевског персонала, те он не може радити на решавању питања манастирских поседа²⁷.

Комисија се састала у јануару 1757. али је коначно решење донето тек 18. јуна. Расправљано је о четири питања, односно о четири тужбе митрополита Ненадовића, две које су биле упућене против Коморе, једна против принца Одескалкија и једна против барона Марка Александра Пејачевића. Прва тужба која се односила на Комору тичала се права риболова на Дунаву и земљу која се налази преко пута Карловаца, на бачкој страни, уз Дунав. Приликом расправе утврђено је да Ненадовић нема право на ту земљу, као ни на риболов. Међутим, његови претходници су се користили и овом земљом и риболовом, како су тврдили из Дворског ратног савета. Иако на то нема право по Привилегијама или некој салва гвардији, решили су да њему и његовим наследницима оставе све ово на уживање. Како је то могло да у будућности лако доведе до спора између митрополита и коморског ковиљског становништва, одређено је да се

²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 298/1754. Митрополит Ненадовић је и у каснијем периоду покушавао својим интервенцијама да убрза доношење коначног решења на основу аката која је сам послао у Беч и онога што је на терену забележила Фекетеова комисија. Већ 8. фебруара 1755. упутио је такав захтев грофу Кенигсег-Ерпсу (АСАНУК, МПА „А“ 336/1755) Два дана касније замолио је принца Траутзона, затим из Дворског савета Нађија, Вагнера и Светића, за заштиту манастира (АСАНУК, МПА „А“ 338/1755)

²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 298. и 307/1754.

²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 366, 367. и 385/1755.

²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 401, 411. и 488/1755; 571, 688, 703. и 720/1756.

повуку јасне међе, како би се видело шта коме припада. Други спор који је вођен са Комором тицао се винског десетка од Пиштинаца, Реметског и Тањира, који су се граничили са манастирима Привином главом, Беочином и Кувеждином. Одређено је да десетак не дају Комори²⁸.

Спор који је митрополит покренуо против барона Марка Александра Пејачевића тицао се села Шелварце и узурпације десетка који је убиран са њега. Као кључни докази приликом расправа у вези са овим местом узети су подаци који су настали 1742. када је тадашњи румски провизор Черкић прегледао са представницима Крушедола манастирске међе, које су поново утврђене. На основу података који су тада добијени утврђено је да је Пејачевић вршио злоупотребе јер је десетак од села покушавао да узме за себе, односно властелинство, а он припада манастиру Крушедолу. Зато је одређено да десетак и убудуће узима манастир, а не Пејачевић или Румско властелинство. Одређено је још да се поново обележе манастирске међе, како не би долазило до сличних проблема. Спор који је постојао са принцем Одескалкијем састојао се у притиску да десетак узме властелинство и од својих људи који раде за манастир. Ово је забрањено јер сви који земљу за орање, виноград, ливаду, шуму итд. добију од манастира њему и плаћају порез, а не Одескалкију. Ово је важило, важи и важиће, чак и за нове манастирске људе или људе који желе да раде манастирску земљу и од њега за то добију пристанак²⁹.

Четири спора која је митрополит покренуо окончана су на горе наведени начин. Царица је одредила да се све што је закључено јави митрополиту, који би направио препис акта, а оригинал вратио њој. Још пре него што је све ово у један, коначни акт записано, Георг Фекете је лично поново дошао у Срем присуствовао објављивању решења и утврђивању међа. Ово се пре свега односи на прекодунавску земљу и право риболова. У Карловце је стигао 16. априла 1757. где је прво направљен распоред куда ћи и како ићи. Што се тиче права риболова и утврђивања међа између митрополијског и коморског бачког поседа, присуствовали су му сам Павле Ненадовић са доста свештенства, затим коморски администратор Јозеф Редл, коморски провизор Павле Томановић, биров села Ковиља са ешкутима, бачки солгабиров Емерих Четеј и асесор Јосиф Ковач. Владаркина одлука је прочитана, одређене су поново међе, које је требало означити у присуству асесора и солгабирова и о томе доставити извештај Фекетеу.

После овога уследило је утврђивање међа манастирских поседа, као решавање спора који је Митрополија имала са бароном Пејачевићем. И овом догађају присуствовали су угледни људи, попут Одескалкијевог опуномоћеника барона Брњаковића и његовог адвоката прокуратора Јозефа Демковића. Пејачевић је присуствовао лично једно време, док је у друго слао свог изасланика, од стране Коморе присуствовао је инспектор Фердинанд Бонгард. За свако место у којем су били и утврђивали међе присуствовали су и свештеници и представници села. Фекете је тражио да се у његовом присуству подигне бар по једна међа (утврди), док је остале остављао да накнадно поставе. Међе које нису биле добре су порушене, а властелински и његови људи су постављали нове, односно обнављали старе границе. Ово је довело до извесног проблема у манастиру Ку-

²⁸ Рукописно одељење Матице српске (у даљем тексту: РОМС), 10493; Гавриловић 1971, 87.

²⁹ РОМС, МС, 10493.

веждину где је посед био окружен грунтом села Дивош, а било је потребно подићи манастирске воденице, па је митрополит Павле тражио дозволу за то, али је Брњаковић није могао дати без консултација са принцем Ливијем II Одескалкијем. Наредних дана представници свих страна обележавали су редом међе манастирских поседа, најпре Крушедола (20. априла), затим Велике Ремете (21. април), Хопова (22. април) и Шишатовца (24. април). Овим је завршена прва фаза утврђивања међа. Особа која је о томе саставила записник био је Михаил Пигети, нотар Краљевског судског стола. Међутим, није оставио запис о томе зашто су се после овога вратили у неке манастире, те је тако поново на реду био Крушедол, Велика Ремета, Хоново, а онда Беочин и Раковац, чиме је завршена друга фаза. Током треће фазе утврђене су границе поседа манастира Врдника, Јаска, Мале Ремете која је била беочинска филијала, затим Бешенова, па кувеждинске филијале Дивше, Кувеждина и Привине главе, чиме је завршено утврђивање међа³⁰.

Пошто је завршен рад на терену, комисија се упутила у Шишатовац, где је 30. априла 1757. стигао и митрополит Павле са бачким епископом Мојсијем Путником. Овде их је већ чекао шишатовачки архимандрит Викентије Поповић, а стигли су и игумани: великореметски Атанасије Исаијевић, бешеновачки Мојсије Стојчиновић, кувеждински Нил Иванович, затим барон Франц Брњаковић, коморски инспектор Фердинанд Бонгард, народни секретар Павле Ненадовић, коморски службеници и представници многих села, међу којима су били сеоски кнежеви³¹. Долазак оволиког броја људи са угледним личностима није био само ради царског решења, већ што су тада утврђена права и обавезе особа које раде на манастирском имању. Најпре је потврђена дотадашња пракса да за сваки стог сена скупљен на манастирским ливадама сељаци манастиру плаћају 28,5 новчића. Сеча дрва у манастирској шуми плаћала се тако што би свако село давало на сваку кућу по 50 новчића, али сами сељани нису исто плаћали, него су људи у селу разрезивали порез по кућама тако да се пази да богате породице плаћају више, а сиромашне мање, а да цео збир буде једнак оном који би се добио када би се број кућа помножио са 50 новчића. Уз ову одредбу додата је и санкција за све који буду секли дрва више него што им је потребно и посебно оне који продају таква дрва. Први пут када би били ухваћени у овој превари, платили би 12, следећи пут 24 форинте и за сваки наредни пут износ би се дуплирао. Најстроже је било забрањено да се секу млада стабла. Уопште, манастир је одређивао које је дрво за сечу и само се оно могло узимати без казне. Жировина у манастирским шумама износила је исто као у осталим шумама, властелинским или коморским. Сенокос из воћњака плаћао се када воћњак роди десетком, а када не роди, по цени од 28,5 новчића. За сваки воденички камен плаћало се по две форинте, а за сваку кошницу 2 и по новчића. Испаше и баште нису подлегале опорезивању и њих су сви становници села слободно уживали, али су и ту забрањене злоупотребе, нпр. пасиште није смело да се меша са ливадама. Села су била дужна да манастиру дају дрварину и тада је прописано које село којем манастиру и колико даје³².

Овим процесом окончана је реамбулација поседа сремских манастира и тако је коначно утврђено шта коме припада, што је била основа за избегавање даљих сукоба и осигуравање манас-

³⁰ РОМС, 10493.

³¹ Стигли су представници Јаска, Крушедола, Ривице, Врдника, Бешенова, Павловаца, Радицаца, Манђелоса, Лежимира, Дивоша, Визића, Ирига и Нештина. (РОМС, 10493).

³² Привиној глави Бачинци, Кувеждину Бингула, Бешенову Бешеново, Радици и половина Стејановаца, а друга половина Стејановаца Малој Ремети, Јаску, Крушедол, Павловци и Јазак, а Врднику Врдник, Марадик, Ривица и Шатринци. (РОМС, 10493).

тирске економске самосталности а на крају и несметаног развоја духовног живота у њима. Међутим, у почетном периоду после утврђивања граница још увек нису смањене злоупотребе. Већ у мају 1757. митрополит се тужио да жупанија не поштује одлуку владарке о прњаворима и да покушава да наплати порезе³³. После овога број злоупотреба се смањио, да би у наредном периоду манастирски поседи и митрополијска имовина били потпуно заштићени.

³³ АСАНУК, МПА „А“ 64 и 65/1757.

Реамбулација, тј. поновно утврђивање међа манастирских поседа у Срему био је један од успешно завршених задатака митрополита Павла. Манастирски поседи су у Хабзбуршкој монархији наслеђени из времена када су се они налазили под Османским царством. Бурна ратна времена краја XVII века која су протутњала Сремом, затим његова подела Карловачким миром и аустро-турски рат од 1716. до 1718. којим је коначно цео припао Монархији, оставили су последице у манастирским поседима, јер су многи изгубили донацијалне дипломе, или су имали њихове касније преписе. Зато је од почетка XVIII века држава покушавала да их заштити кроз реамбулације. Још је комисија грофа Карафе ово учинила за неке манастире 1702. али је у наредном периоду било нових. Ипак, и поред њих, манастирски поседи су често били угрожени, а од инкорпорације Славоније и Срема у Угарску проблем је бивао све актуелнији. Ситуација је постала још сложенија када је Дијета 1751. донела решење да и манастирски прњаворци плаћају порезе, што до тада нису чинили, као зависно манастирско становништво. Против ове мере се митрополит изборио релативно лако, али су проблем представљали напади на манастирске поседе од стране коморских и пре свих Одескалкијевих властелинаста, због чега се Ненадовић од доласка на чело цркве стално тужио, захтевајући да се манастирски поседи оставе на уживање као и до тада. Цео спор је најпре дошао до Банског стола, али је на крају владарка решила да пошаље свог угарског краљевског персонала Георга Фекетеа од Галанце да испита проблеме и донесе решење. Иако је све урадио на терену још крајем 1754, због других послова коначан записник је донет тек 1757. и њиме су сремски манастири заштитили своје поседе, добивши ону територију коју су од раније уживали. Истовремено су уређени урбаријални односи између прњаворског становништва и манастира. Тако је на овај начин митрополит Павле успео да за будућност осигура манастирске поседе и добар економски живот у њима, чиме је створена могућност за несметан духовни развој сремског монаштва из којег је најчешће потицала јерархија.

Библиографија / References

- АВ, ИДКД: Архив Војводине, Фонд Илирска дворска канцеларија и депутација.
 АСАНУК, МПА „А“: Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско – патријаршијски архив, фонд „А“.
 Гавриловић С. (1971) Спорови око „Митрополијског рита“ у XVIII веку. *Зборник за историју* 3. Нови Сад: 85-87.
 РОМС: Рукописно одељење Матице српске.
Corpus Juris Hungarici Magyar törvénytár 1000–1895, (1901). Budapest: 94.

PROTECTION OF THE PROPERTY OF THE SREM MONASTERIES
AND FEKETE'S RE-DELINEATION

(1749–1757)

Nenad Ninković

University of Novi Sad

The monasteries of Srem were built as Serbian people migrated north in an attempt to get away from the oncoming Turks and following the disappearance of Serbian medieval states. As they symbolised the idea of the Serbian State and of religious distinctiveness, the monasteries became really significant to the Serbian People. In time, they had in various ways acquired considerable land property, which was later acknowledged by Habsburg monarchs in its entirety, as they took over the area of Srem from the Ottomans. However, in the first half of the eighteenth century, feudal landowners and state servants tried repeatedly to get hold of part of this property. Numerous disputes and re-delineations ensued, i.e. redefining boundaries of the land which was property of the monasteries. The last big disputes coincided with Pavle Nenadovic (Metropolitan 1749–1768) ascending the throne of the Metropolitans of Karlovci. What put an end to them was Fekete's re-delineation, carried out in two stages, first in 1754, then in 1757. This ensured uninterrupted development of the monasteries' economies, which then created conditions for monks to dedicate themselves to spiritual work. This change was of the utmost importance as future bishops and among them also the Metropolitan would be chosen from their ranks.

Keywords: Metropolitans of Karlovci, Pavle Nenadović, Fekete's re-delineation, Monasteries of Srem.